

**İSLÂM FELSEFESİNDE ESTETİK
AESTHETIC IN ISLAMIC THOUGHT**

Ahmet BOZYİĞİT

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri, İslâm Felsefesi Ana Bilim Dalı
e-mail: abozyigit72@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7554-4008>

Öz

Âlemdeki düzene baktığımız zaman insana her yönüyle zevk veren sanatsal, estetik bir güzelliğe rastlamak mümkündür. Düşünce tarihinde, sanat ve sanatsal faaliyetler tartışılırken estetik meselesi üzerinde de durulmuştur. Tarih boyunca insanlığın aradığı şey aslında hep güzeli bulmak ve onun peşinden gitmek olmuştur. Ancak güzeli bulmak yetmemiş ve en güzele ulaşmak amaç haline gelmiştir. Antik Çağdaki filozofların düşüncelerinde estetik kavramı, sanatta, müzikte, mimaride, duyuşsal olanla ilgili olarak ele alınmıştır. Ancak duyuşsal alanla sınırlı kalınmamış, sanatsal yücelik arayışı metafizik alana taşınmıştır. Yeni – Platoncu düşüncede aynı şekilde ele alınan estetik kavramının metafizik tarafı duyuşsal tarafından daha fazla önemsenmiştir. İslâm filozofları da bu düşüncelere paralel olarak estetik kavramını ele almışlardır. Ancak onların düşüncelerinin kaynağında Kur'an'ın estetikle ilgili anlayışı damga vurmuştur. İslâm filozofları müzik, hat, resim, süsleme, mimari gibi birçok sanat dalları konusunda fikir beyan ettiler. Ayrıca onlar, estetikten hareketle âlemdeki her güzelliğin sırrının kaynağına ulaşma gâyesi içinde oldular. Bu kaynak aşkın Tanrı'dır ve o dünyadaki varlıkların en iyisi ve en mükemmelidir. İslâm filozoflarını fizik alanla ilgili güzellikten metafizik alanla ilgili güzelliğe götüren sebepler bağlı oldukları İslâmî mirastır. Bu çalışmanın amacı, fizik ve metafizik alandaki güzel ile ilgili olan estetiğin İslâm düşüncesindeki yerini, Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî ve İbn Rüşd bağlamında ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Düşüncesi, İslâm Felsefesi, Sanat, Estetik, Güzel.

Abstract: When we look at the order, harmony, and magnificence in the world, it is possible to come across an artistic and aesthetic beauty that delights people in every aspect. In the history of thought, while discussing art and artistic activities, the issue of aesthetics was also emphasized. Throughout history, what Humanity has been searching for has always been to find and pursue beauty. However, finding the beauty was not enough, and reaching the most beautiful became the goal. The concept of aesthetics in the thoughts of philosophers in ancient times has been dealt with in art, music, architecture, sensory. However, the metaphysical dimension of aesthetics has never been neglected by going from the sensory to the spiritual field. The metaphysical side of the concept of aesthetics, which is treated in the same way in the New - Platonic thought, has been given more importance to the sensory side. Islamic philosophers also discussed the concept of aesthetics in parallel with these thoughts. However, the understanding of the Qur'an regarding the aesthetics has marked the source of their thoughts. Islamic philosophers talked about the benefits of many art branches such as music, calligraphy, painting, decoration, and architecture. However, they tried to reach the source of the secret of every beauty in the world. This source is the transcendent God and he is the finest and most perfect of the beings in the world. The reasons leading the Islamic philosophers from the beauty related to the physics field to the beauty related to the metaphysical field are the Islamic heritage they belong to. The aim of this study is to reveal the place of aesthetics related to the beauty in the field of physics and metaphysics in Islamic thought in the context of Al-Fârâbî, Avicenna, Al-Ghazali and Averroes.

Keywords: Islamic Thought, İslâmîc Philosophy, Art, Aesthetics, Fine.

Giriş

Sonludan sonsuza, içkenden aşkına doğru gitmek üzere değerler gözden geçirilecek olursa, önce sanat değerinden başlamak gerekir.¹ Estetik, Yunanca 'aisthêsisé' lafzından gelmiş olup, sanatın mahiyetinden, muhtelif sanatların tekniğinden bahseden ilimdir. Güzel hakkındaki nazariyelere, Eski Yunan, Hint ve Çin'in eski felsefelerinde sık sık rastlanmaktadır.² Bu kavram aynı zamanda duyuşsal olanla ilgili algı anlamına da gelir. Estetik, varlığı güzel olması bakımından inceler. Onun kapsamına hem maddi hem de manevi güzellik girmektedir. Bu anlamda güzelin etik, psikolojik, ontolojik ve metafizik bağlamda filozoflarca tartışılması gerekli hale gelmiştir.³

Bir bağımsız felsefe dalı olarak estetik, 18. Yüzyılda Baumgarten (1750-58) tarafından kurulmuştur. Ancak estetikle ilgili sorunların daha önce de tartışıldığı bir gerçektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi eski Hint, Çin felsefelerinin yanısıra bu sorunların Antikite'den beri birer felsefe meselesi olarak ele alınıp incelendiğini görüyoruz. Antik Grek dünyasında güzele ilişkin düşünceler daha çok ahlâk ve siyaset ile birlikte dile getirilmiş olup, Sofistlerin söylevlerinde, Sokrates (ö. m.ö. 399)'in söyleşilerinde bu düşüncelere fragmanlar şeklinde yer verilmiştir. Ancak bunu kuram düzeyine taşıyarak inceleyen filozofun Platon (d. m.ö. 428) olduğu görülmektedir. Antik Çağda bu konuyu Platon kadar derinlemesine inceleyen başka bir düşünür rastlanmaz.⁴

Şüphesiz, estetik güzel olanla ilgilenir. Güzellik, varlığın her unsurunda görülmeyi, hissedilmeyi, akledilmeyi bekleyen harika düzen, uyum ve ahenktir. Bu bağlamda estetik de, varlığın bu güzel tarafı ve durumuyla ve aynı zamanda güzellikle uğraşan bir ilim olmaktadır. Bu ilim, başka bir ifadeyle eskilerin "bediiyat" veya "ilm-i bedayi" dedikleri estetik ilmidir. Tariflerden de anlaşıldığı gibi estetik, güzel kavramıyla ilişkili olarak görünmektedir. Antik Çağ güzellik anlayışında matematiksel bir ölçü vardır. Bu husus, bir ahenk, bir harmoni meydana getirir. Platon'a göre iyi olan şey güzeldir, güzel olan da nisbetlidir. Güzel karşısındaki tavrımız, bizi hissi bir dünyanın içine sokar.⁵

Estetiğin, konusu hem fizik hem de metafizik alandaki güzel unsurlar olduğu için farklı estetik türlerinden de bahsedilmektedir. Metafizik estetik: Duyusalın ve olayların ötesinde, duyularda idrak olunmayan varlıklarla ilgilidir. Psikolojik estetik: ruh güzelliğini esas alır. Sosyolojik estetik: Sanat eserinin sosyal bir çevreye ait olmasıyla ilgilidir. Fizyolojik estetik: Güzelliğin insanın tenine etki etmesi, maddî bir zevk vermesiyle ilgilidir. Son olarak deneysel estetik ise olaylara dayalı olan ispatla ilgilidir.⁶

Grekl filozoflarının estetik ve güzellik konusundaki düşünceleri bize bir bakış açısı sunmaktadır. Onlar bu meseleyi felsefi bakış açısıyla değerlendirdikleri için bu düşünceler önem arz etmektedir. Antik Çağ felsefesinin önemli problemlerinden biri olan estetik kavramının ne olduğu sorusu üzerinde duran ilk filozof Platon olmuştur. Platon'un güzel hakkındaki düşünceleri felsefesinin geçirdiği evrelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Gençlik döneminde o, güzeli kavram olarak belirlemeye çalışırken güzelliğin kendisini, güzel varlıkların güzelliklerini, aradığını söyler. O, bizatihi güzel ile başkasından dolayı güzel olan şeylere işaret eder. Platon, doğrudan doğruya güzel-iyi (kalokagathia) kanıtına dayanarak Grek düşüncesi için güzel olmayan iyi ve iyi olmayan güzel düşünülemez sonucuna varır. Olgunluk döneminde Platon, güzel ideasını bir töz olarak belirlemek ister. Güzelliği kavramak için yeni bir kavram, Eros (sevgi) öne sürülür. Sevgi,

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, (AÜİFY: Ankara, 1958), 166.

² Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, (İÜEFY: İstanbul, 1987), 267-269, bk. Suut Kemal Yetkin, *Estetik*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 1.

³ İsmail Tunalı, *Estetik*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 13, 15.

⁴ Ülken, *Felsefeye Giriş*, 166, bk. Suut Kemal Yetkin, *Estetik*, 1, bk. Necla Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, (İstanbul: Telos Yayınları, 1987), 12.

⁵ Hayrani Altıntaş, "Kur'an ve Estetik," *AÜİFD*, cilt: 38/1, (1998), 53, 54.

⁶ Yetkin, *Estetik*, 2-17.

güzele kavuşmanın, onda yaratıcılığa ulaşmanın aracıdır. Güzelde yaratıcı olmak isteği, ölümsüzlüğe duyulan istekle aynı şeydir, insanı ölümsüz kılan sevgidir. Eros'un yöneldiği ilk güzel, güzel beden oluyor. Güzeli gençlik döneminde kavram olarak, olgunluk döneminde töz olarak belirlemeye çalışan Platon, bu tanımı yaşlılık döneminde matematik olarak yapmaktadır. Platon'un bu dönemdeki düşüncelerinde Pythagoras'ın etkisinde kaldığı ifade edilmektedir. Bu bakımdan o, hem evreni hem de evren içindeki varlıkları bir uyum ve orantı içinde görmeye başlar.⁷ Ona göre güzel ruhun feyezana etmesidir; güzel, meydana gelmeyen, yok olmayan, başka bir şeye dönüşmeyen, artmayan, eksilmeyen, bazen güzel, bazen çirkin, bir mekanda güzel, başka bir mekanda çirkin, bir şeye göre güzel, başka bir şeye göre çirkin olmayan ve bizatihi var olan sonsuz bir ideadır. Ona göre tabiatta karşılaştığımız ve güzel gördüğümüz şeyler ideadan nasiplerini aldıkları ölçüde insana güzel görünürler. Onlar aslında hakiki güzelliğin kopyaları sayılırlar. Bu anlamda sanatı taklit (mimesis) olarak gören Platon, mimesis (taklit) kuramını da estetiğe ilk kazandıran filozoftur.⁸

Platon'da olduğu gibi Aristoteles de sanatı bir taklit (mimesis) olarak görür.⁹ Ona göre sanatsal etkinlik, görünür nesnelere değil, tabiattaki etkin gücün taklididir. Sanat, tabiatta tamamlanamamış olanı tamamlamaya yönelik bir çaba ve etkinliktir. Aristoteles sanatta yaratıcı gücün varlığını kabul etmekle Platon'dan ayrılmaktadır. Aristoteles güzeli orantı, nizam, simetride görür. Sanatı küçümsemeyen güzele, sanatla ulaşılabileceğine inanır. O güzelin tanımını yaparken güzel iyidir tümcesiyle erdem ve güzeli kaynaştırır. Güzel her şeyden önce, canlı ve doğal olan ve aynı zamanda kavranabilir bir şeydir. Bir defada kavranamayan ve bakan insanlarda birliği, uyumu, görkemi, büyüklüğü bozulan şey estetik değildir.¹⁰ Bu anlamda Aristoteles'e göre güzelliğin en temel özelliği göze gelen manzarası değil bilakis varlığın bütünüyle parçaları arasındaki matematik oran olmuş oluyor. O, güzellikteki nizamı, simetri ve oranı tabiat ve toplumun her katmanında bulur.

Yeni – Platoncu anlayışta Bir, İyi, Tanrı ve Güzel olarak nitelendirilmektedir. Bir'in güzelliği, husn, behâ ve ziynet gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Bir'in güzelliği bizatihidir.¹¹ Plotinus (d. 203-ö. 270) güzel kavramını Platon'un anlayışına paralel olarak ideada feyezana eden şey olarak görmektedir. Ona göre güzellik, duyuusal alanlarda, uyumlu sözcüklerden oluşan şiirde ve müziğin nağmelerinde kendini gösterdiği gibi aynı zamanda her türlü davranış ve öz yapıyı da içerir. Kendisi "güzel, orantı ve uyumdur" tanımına katılmaz. Plotinus'ta da tıpkı Platon'da olduğu gibi, duyulur nesnelere güzelliğinden ayrı, bunlardan önce gelen ve bunların üstünde bulunan bir güzellik, ruhsal (veya tinsel) güzellik söz konusudur. Yukarıda da ifade edildiği gibi doğa alanında yani, algı dünyasında bulduğumuz güzel, ruhun bir ışmasıdır ve bu yüzden bir biçime sahiptir. Duyu-üstü dünyanın yani, ruh dünyasının güzelliği ise, Bir'e, iyiye ve salt varlığa yakın olduğundan, ondan pay alışımdan dolayıdır. Bu güzellik, cisimler dünyasındaki güzellikten daha üstündür. Çünkü, maddeden sıyrılmış salt bir güzelliktir. Ruhsal güzellik, doğrudan doğruya ruh tarafından kavranabilen bir güzelliktir. Bu güzellik maddeden arınmış olduğu için salt, ruh da Bir'e maddeden daha yakın olduğu için, maddi güzellikten üstün ve aydınlık bir güzelliktir. Plotinus'a göre, insan kendini sürekli olarak mükemmelleştirerek beden güzelliğinden, ruh, akıl ve Tanrı güzelliğine kadar yükseltebilir. Her alt basamaktan bir üst basamağa geçişte yöntem ve ölçüt, arınma'dır. Yani

⁷ Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, 39-44.

⁸ Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, 36.

⁹ Mimesis teorisi için geniş olarak bk. Muharrem Hafız, "Platon, Aristoteles ve Plotinus'ta Mimesis Teorisi," *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 26/1, (Ocak 2015), 45-52, erişim, 25 Ocak 2016, <https://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/086abb1c63b3bb7.pdf>

¹⁰ Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, 44-49.

¹¹ Abdurrahman Bedevî, *Eflûtîn, Esûlücyâ Aristûtâlis, Eflûtîn inde'l-Arab* içinde thk. Abdurrahman Bedevî, (Kuveyt : Mektebetu'n-Nahde el-Mısıriyye, 1955), 56.

Plotinus'ta güzel ile erdem özdeşdir.¹² Burada aslında estetik ile etik arasındaki ilişkiye işaret edilmektedir. Plotinus'un açıkladığı metafizik estetiğinin etkisi başta İslâm filozofları olmak üzere birçok Orta Çağ filozofunu derinden etkilemiştir.

Muallim-i Sâni Fârâbi (872-950), kozmik estetikten hareketle eserlerinde dile getirdiği bir siyaset felsefesini de kurgulamaktadır. Çünkü ona göre evrende var olan estetik düzen ve nizamı kişinin kendisi, ev halkı toplum ve devletin her düzeyinde görmek gerekir. Hastalık nasıl bedeni hasta ederse düzensizlik ve uyumsuzluk da varlığa zarar vermektedir. Onun sudûr anlayışında her mertebede bir düzen ve tertib söz konusudur. Tanrı'dan itibaren ilk akıldan başlayarak en alt tabakaya kadar estetik bir uyum esastır. Bu bakımdan onun estetik anlayışını metafizik düşüncesi üzerine kurguladığını görüyoruz.¹³

Sanat ve estetik anlayışı bağlamında güzellik problemi on yedinci ve on sekizinci yüzyıl düşünürlerince de ele alınmıştır. Estetiğin kurucusu olarak bilinen Baumgarten'e (1714-1762) göre, duygusala ve duygulanımlara bağlı olanı inceleyen bir sanat dalı olarak estetik, mantıkla adeta ikiz kardeş gibi olup duygusal alana bağlı bilgilerin mantığıdır.¹⁴

Kant (1724-1804), birçok alanda olduğu gibi estetik konusunda da geniş bilgiler vermektedir. O, estetiği, ahlak ve doğa alanından ayırarak kendi yasaları olan özerk bir bilgi alanı olarak belirlemektedir. Bu özerk alan içerisinde özellikle Antikçağ ve Ortaçağ felsefesinde estetik değer in veya güzel in doğru ve iyi kavramlarıyla tanımlanmasına son verilmekte; estetik değer herhangi başka bir değere indirgenmeden kendi özerklik alanında belirlenen bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre güzel, nitelik bakımından haz uyandıran, nicelik bakımından herkeste haz uyandıran, ilişki bakımından her tür ilgi ve kavramdan ayrı olarak haz veren, modalite bakımından ise zorunlu olarak haz uyandıran şeydir. Kant'a göre, nitelik bakımından beğeni yargısı ne bir bilgi, ne de bir mantıksal yargıdır. Beğeni yargısı, haz ve hazzı, hoşlanma ve hoşlanmama duygularına dayalı olduğundan onu belirleyen neden öznel dir.¹⁵ Bir şeyi iyi olarak nitelendirebilmek için onun ne tür bir şey olduğunu bilmemiz, yani onun kavramına sahip olmamız gerekir. Oysa ki, bir şeyi güzel olarak nitelendirmemiz için onun kavramına sahip olmamıza gerek yoktur. Çiçekler, serbestçe ve amaçsızca çizilen hatlar veya şekiller hiçbir anlam taşımasa ve belirli bir kavrama uygun düşmese de yine de hoş gidebilirler. Kant, 'güzel' kavramını 'iyi' ve 'doğru' kavramlarından ayırarak kendi başına özerk bir estetik değer olarak görmektedir. Ona göre, haz ve hoşlanma söz konusu olduğunda nicelik yargısına dayanan beğeniler tartışılmaz: "Biri için menekşe rengi yumuşak ve sevimli, bir başkası için soluk ve ölgün olabilir.¹⁶ Kant'a göre estetik yargının öznel bir temeli olmasına karşın herkes için geçerliliği olan bir genelliği de vardır. Güzel, herhangi bir kavrama bağlı olmadan genel olarak hoş gider.¹⁷ Ona göre, doğal güzellik nesnenin biçimiyle ilgiliyken; yüce, biçimsiz nesnede bulunur. Yüce, doğanın bir özelliği değil, insan aklının bir özelliğidir. Gerçek yücelik doğa nesnesinde değil, yalnızca yargılayanın anlığında aranmalıdır. Yücenin bizde yarattığı etki güzelin yarattığı etkiden çok daha derin ve sarsıcıdır. Güzel bizi sakinleştirirken yüce sonsuzu düşünen akıl ile aşılmaz sınırları olan hayal gücü arasında

¹² Plotinus, *Enneadlar (Dokuzluklar)* V, trc. Zeki Özcan, (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011), 133-149, bk. Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, 49-54.

¹³ Fârâbi, *Kitabu's-Siyâseti'l-medeniyye el-mulekkebi mebdâi' el-mevcudât*, Thk. Fevzi Metri Neccar, (Beyrut: Matbaatu'l-Katulikyye, 1964), s. 52-69, bk. Fârâbi, *Kitabu Ârâ-i ehli'l-medîneti'l-fazıla*, Thk. Albert Nasrî Nadir, (Beyrut: Daru'l-Meşrik, 1986), s. s. 59-79, geniş olarak bk. Yetkin, *Estetik*, 83, 84.

¹⁴ Tunalı, *Estetik*, 137-191.

¹⁵ Kant, I, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, trc. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea yayınları, 2011), 53.

¹⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 58-63.

¹⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 91.

uyumsuzluk ortaya çıkararak bizi sarsar ve kendimizden geçirir. Güzel bizi büyüler, yüce ise harekete geçirir.¹⁸

Alman filozof Schelling'e (1775-1854) göre ise güzellik, karşıtlığın ortadan kalktığı bir uyumu gösterir. Çağımızın filozof ve estetikçilerinden Benedetto Croce (1866-1952)'ye göre ise güzellik pratik olarak hoşça giden, bize zevk veren, bizi dinlendiren bir şey¹⁹ yani mutluluk veren bir ifadedir. Postmodern dönem açısından baktığımızda tarihsel süreç içerisinde bazen kozmik, bazen kozmogonik bazen de kozmolojik konuların temsili bağlamında ele alınan estetik sorunsalı, bu dönemde söz konusu temsil iddialarından vazgeçtiği görülür.²⁰ Postmodern düşünürlerden Jean-Luc Nancy (d. 1940-), sanatta teleolojik bir sonlanışın olduğunu, kozmos ile kaosun ölçüsünü verecek bir sınırın kalmadığından hareketle güzel ile çirkinin belirleyecek bir ideadan söz edilemeyeceğini iddia eder.²¹

İslâm Filozoflarında Estetik Düşünce

İslâm filozoflarının estetik konusundaki düşüncelerine geçmeden önce dinin sanata bakışı ve bu bağlamda Kur'an'ın estetik anlayışını kısaca açıklamak istiyoruz. Teoloji – sanat ilişkisi, teoloji – bilim veya teoloji – ahlak arasındaki ilişkiye göre tahlil edilmesi zaman zaman zor olan meselelerden olmuştur. Bilimin, daha çok deskriptif (tanımlayıcı) yönü, ahlakın ise normatif (kural koyucu) yönü ağır basar. Biri insanın kognitif (bilişsel) diğeri ise ameli (konatif) tarafıyla ilgilenir. Sanata baktığımızda ise, daha çok insanın duygu ve hayal dünyasıyla ilgili olduğunu görüyoruz.²²

Evrendeki bütün güzelliklerin insanlarda bambaşka bir heyecan uyandırdığı muhakkaktır. İnananlar açısından baktığımızda her şeyin yaratıcısı Allah olduğundan kendilerine bu güzelliklerin tümünü sunan Allah'ın kudretini ve ihtişamını gereği gibi takdir etmeye, baktıkları her nesnede bu kudretin izlerini bulmaya çalışırlar. Kur'an'da cennetle ilgili güzellikler anlatılırken insanların onlara ulaşma isteği bir kat daha artar. Ruha zevk veren estetiğin kıymeti Kur'an'ın işaret ettiği güzellikler vasıtasıyla böylece daha iyi anlaşılacaktır.

Kur'an'da cennetle ilgili ayetler Müslümanlar için çok cazip gelen ayet-i kerimelerdir. Cenneti tasvir eden ayetlerde, insana mutluluk veren unsurların güzellik ve estetik özellikleri tarif edilmektedir. Kur'an'da güzelliklerden, sayısız nimetlerden, süs eşyalarından bahseden ayetler zikredildiği gibi, gümüş, altın ve incinin güzelliğini anlatan ayetler de vardır. Herkesin kabul ettiği bir gerçek vardır ki, Allah'ın yarattığı varlıkta bir düzen, ahenk, uyum ve itişam vardır. Kur'an'ın aslında işaret ettiği güzellik, sonsuz olanın güzelliğinin sonlu olandaki yansımasına işaret etmektir. Bu nedenle her şeyin asli cevheri Allah'tır. Allah ise noksansız, her yönüyle tam ve en mükemmel güzeldir. Binaenaleyh, Allah'tan başka sanatkar ve O'nun sanatından başka sanat yoktur. Sonsuz güzellik uluhiyettir.²³ Kur'an'da Allah'ın yarattığı varlıklarla ilgili ayetlerde sanata, güzelliğe, mükemmelliğe ve ibret alınacak şeye işaret vardır. Bu bakımdan Yaratıcı olarak Yüce Allah, yarattığı her şeyi güzel yaratandır. Aynı zamanda Allah her şey için bir ölçü, bir mizan koymuştur.

Kur'an'da bahsedilen varlıktaki güzellik, düzen, tertip, simetri, uyumluluk ve belirli bir ölçünün bulunmasını bilim adamları günümüzde 'Altın Oran' olarak isimlendirmektedirler. 'Altın Oran', âlemdeki canlı ve cansız varlıkların yapısında var olduğuna inanılan bir ölçüdür. Bir bütünün parçaları arasındaki düzenli oran ve ölçünün, yüzyıllardan beri sanatta, mimaride ve birçok alanda uygulanmış olduğu, uyum açısından en mükemmel ölçüleri verdiği belirtilen altın oran, geometrik

¹⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi* 101, 115, 135, geniş olarak bk. Demet Taşdelen – Aslı Yazıcı, *Estetik ve Sanat Felsefesi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018), 105-109.

¹⁹ Tunalı, *Estetik*, 137-191.

²⁰ Ata Demir, "Jean-Luc Nancy'nin sanat Anlayışının Çoğulcu Yansımaları", *Van Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, (2019), 140, erişim 30 Eylül 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/49191/627992>.

²¹ Demir, "Jean-Luc Nancy'nin sanat Anlayışının Çoğulcu Yansımaları," 141.

²² Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, (İstanbul: Kent Basımevi, 1992), 285.

²³ Altıntaş, *Kur'an ve Estetik*, 57.

ve sayısal bir oran bağıntısı olarak ifade edilmektedir. 'Altın Oran'ın evrende insan bedeni dahil, denizde ve karadaki canlı cansız bir çok örnekleri mevcuttur. Platon'a göre doğanın güzelliğinin sırrı bu oranda gizlidir. Antikite'de Yunanlıların, İlk Çağlarda Mısırlıların bu oranı keşfettiği, mimaride ve sanatta kullanıldığı yönünde bilgiler vardır. İnsan gözüne güzel gelen ve haz veren 'Altın Oran'ın matematikteki karşılığı 1.618 olarak gösterilmektedir.²⁴ İlk çağlardan beri matematikte, sanatta, mimaride evrenin her köşesinde var olduğu düşünülen 'Altın Oran'ın, ne zaman keşfedilip kullanıldığı meçhûldür. İlk Çağlardan beri ortaya çıkmış bir çok sanatsal şaheserin güzelliği 'Altın Oran'a dayandırılmıştır. Bu kavramın Latince dilindeki karşılığını ilk olarak Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) kullandığı ifade edilmektedir. Rönesans'taki sanat eserlerine de bu oran damga vurmuştur.²⁵ Günümüze kadar gelmiş dünyadaki bir çok tarihi yapının muhteşem sanatı altın orana dayandırılmaktadır. Mimar Sînân'ın (1490-1588) Selimiye ve Süleymaniye Camilerinde de bu oranın varlığından bahsedilmektedir.

Bu örnekler çoğaltılabilir elbette. Evrendeki kelebeklerden, kuşlardan her türlü canlı cansızdan tutun da insan vücudundaki organlara ve hatta DNA'ya kadar birçok yerde bu uyumu gösteren ölçüye rastlanır.²⁶ Ancak bunun rastlantı olduğunu söylemek imkânsız elbette. Bütün bu düzen, nizam, ihtişam ve uyumluluğa baktığımız zaman ilahi gücün sadece bir varlıkta değil, kainattaki her bir varlıkta aynı oranda kendini gösterdiğini görmekteyiz. Bu da Yüce Allah'ın azametine, kudretine ve güzelliğine delalet etmektedir. İnsanın düşünebildiği her alanda güzellik söz konusudur. Kur'an'da düşünce güzelliği yanında güzel hareket etmek de tavsiye edilmekte, hayatın, ruhun ve insanın güzelliğinden söz edilmektedir. Mikropta, böcekte, gecede, gündüzde, yapraklarda, arz, sema, güneş, ay ve aklımıza gelecek olan her şeyde estetik bir durum söz konusudur.²⁷ Ahsen-i takvîm kavramı bunu ifade eder. Görüldüğü üzere Kur'an'daki güzellik anlayışı Tanrı'nın yaratmış olduğu her varlığın yaratılışında estetik bir durumun mevcut olduğu, varlığın estetik durumundan ibret alınması gerektiği, estetikten etiğe doğru yol alındığında en güzel ve en mükemmel varlık olan Tanrı'ya ulaşılacağı şeklindedir.

Kur'an'ın estetik anlayışını kısaca açıkladıktan sonra şimdi makalemizin asıl konusunu teşkil eden İslâm filozoflarının estetikle ilgili düşüncelerine geçebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bize hoş gelen, mutluluk veren, bizde heyecan ve coşku uyandıran, güzelin tabiatını inceleyen felsefe dalı estetik olarak isimlendirilmektedir. İslâm filozoflarının Antik Çağ ve Yeni – Platoncu filozofların estetikle ilgili felsefelerinden bigâne kalmadıkları bir gerçektir. Ancak İslâm filozofları için bu konuda bağlayıcı diğer kaynak da estetik ve güzellik konusuyla ilgili Kur'an'daki ayetlerdir.

İslâm filozoflarının, muhtevası sırf estetik, güzel ve güzellik olan müstakil her hangi bir eserine rastlanmaz. Ancak eserlerinde konuyla alakalı dağınık da olsa çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. Onların estetikle ilgili müstakil eserleri olmazsa da şiir, dil, musiki ile ilgili güzel, hoş, haz ile ilgili olarak ve sanatsal değeri olan eserler mevcuttur. Bu konularla ilgili İslâm sanatı denilen olgu, İslâm'ın insan, âlem ve hayat telakkisinin belli bir dil ve üsluptaki ifade tarzıdır. Başka bir deyişle, İslâm sanatı, İslâm'ın temel inanç ve ilkeleri üzerinde yükselen bir medeniyetin ifadesidir.²⁸ Orta Çağ İslam sanat ve estetik anlayışının karakteristik özelliği tıpkı Hıristiyan Orta Çağ'ında olduğu gibi, ontolojik, metafizik, dinî ve ahlâkî özellikler taşımasıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi metafizik, psikolojik, etik temellendirme açısından Antik Yunan felsefesinin Farabi (ö. 950), İbn Sina (ö. 1037) ve İbn Rüşd'ün (ö. 1198) estetik anlayışları üzerindeki etkisi açıktır.²⁹ Bu

²⁴ M. Sözen – U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 18.

²⁵ Fikri Akdeniz, *Doğada, Sanatta, Mimaride Altın Oran*, (Adana: Nobel Kitabevi, 2007), 3-22.

²⁶ Akdeniz, *Doğada, Sanatta, Mimaride Altın Oran*, 83-104.

²⁷ Hayrani Altıntaş, Kur'an ve Estetik, 66-71, bkz. Osman Mutluel, *Kur'an ve Estetik*, (Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008), 36.

²⁸ Turan Koç, "Medeniyetin Estetik Tezahürleri," *İstanbul Ticaret Odası*, 32, (2013), 273.

²⁹ Ayşe Taşkent, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, (Basılmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 38.

etki özellikle iyi ve güzel arasında kurulan ilişkinin yanı sıra Tanrı-evren ilişkisine dayanarak Tanrı ile evrendeki güzelliklerin açıklanmasında sudûr kuramının kullanılmasında kendini gösterir. İslâm Felsefesinde güzelin metafiziksel ya da duyularla algılanamayan güzellik olarak ele alınması güzel kavramının Tanrı ile bağlantılı olarak tartışılmasını gerektirmektedir.³⁰ İslam filozofları da genel olarak bu yolu izlemişlerdir. İslâm filozoflarının estetik anlayışı onların varlık anlayışlarının bir yansıması olarak görülmektedir. El Kindi, Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî (ö. 1111) ve İbn Rüşd'ün estetikle ilgili düşüncelerine baktığımız zaman bu bağlantıyı açık bir şekilde müşahade ediyoruz.

Tanrı'ya atıfta bulunarak tüm güzelliklerin kaynağı ve sahibi olarak O'nu gösterme yaklaşımı, Plotinus'la başlayarak özellikle Orta Çağ Hıristiyan düşünürlerinde de egemen olan güzellik anlayışıyla temelde aynıdır. İslam filozofları güzeli metafiziksel temelinin yanı sıra psikolojik veya duyumsal açıdan da incelemişlerdir. Bu incelemede haz, hoşlanma ve hayret kavramları önemli bir yer tutar. Örneğin İbn Sina, şiir üzerine yazdığı eserinde şiirin estetik değerinin ortaya çıkardığı hazzı, memnuniyet ve mutluluğa; taklide dayanmasına ve insanların doğal olarak vezin ve melodilere sevgi duymalarına bağlar. Ona göre, sanatın temelinde var olan taklit çocukluktan itibaren insan doğasında olan bir eğilimdir. Güzeli metafizik temelden ziyade psikolojik açıdan ele alan Fârâbî bu kavramı birlik, düzen ve uygunluk açısından açıklar. Leaman'a göre estetik anlayış salt insan zihninde, düşüncesinde veya kitaplarda olan bir şey değildir. Estetik anlayış, soyut ve somut her tür sanat eserinde açığa vurur. Örneğin; şiirde, resimde, minyatürde, hat sanatında, heykelde ve mimaride dönemin ve sanatçının estetik anlayışını görebiliriz. Örneğin İbn Sina, şiir üzerine yazdığı eserinde şiirin estetik değerinin ortaya çıkardığı hazzı, memnuniyet ve mutluluğa; taklide dayanmasına ve insanların doğal olarak vezin ve melodilere sevgi duymalarına bağlar. Ona göre, sanatın temelinde var olan taklit çocukluktan itibaren insan doğasında olan bir eğilimdir. Güzeli metafizik temelden ziyade psikolojik açıdan ele alan Fârâbî bu kavramı birlik, düzen ve uygunluk açısından açıklar.³¹

Fârâbî, güzel kavramını, Tanrı'nın varlıklar içerisinde en güzel olduğunu ifade etmek için kullanmaktadır. Tanrı'nın güzelliği bütün mevcûdatın güzelliğinin kaynağı olarak en yücedir.³² Burada yüce kavramı daha önce Kant'ın da açıkladığı gibi akılla ilgili olan ve İnsanın Tanrı hakkındaki akli tasavvurudur. Fârâbî'ye göre güzel ses, şarkılar, şiirler birbirlerine benzer tarafları olduğu gibi farklı türlere de ayrılırlar. Kötülüğe sevk etmedikçe bunlar insan için eğitici ve faydalıdır.³³ Toplumun ruhen huzur bulması için bunlar birer ihtiyaçtır. Ruhi etkilenimler aynı zamanda beden üzerinde de etki yaratır. Ruh –beden ilişkisi bu bakımdan İslâm filozoflarında olduğu gibi Fârâbî için de önemli bir meseledir.

Fârâbî'ye göre beden terbiyesi ruh terbiyesini beraberinde getirir. Ona göre aslında şiirin musîkî yönü, eğlenceli ve zevkli tarafı vardır. Bu tür sanatlar insana haz vermektedirler. Bu bakımdan genç nesil ve çocukların eğitimi için bunlar elzemdir. İnsanların ve çocukların ünsiyet kazanmaları, ve kanunlara uymaları, bunların düzenli hale getirilmesine bağlıdır.³⁴

Fârâbî'ye göre, insanlar duygusallıklarından dolayı musikiyi severler. Ancak o, musikinin ilahî olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan o, yöneticilerin çeşitli türdeki musikiyi serbest bırakmalarının gerekli olduğunu ifade ederek Platon ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır.³⁵

³⁰ Taşkent, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, 6.

³¹ Oliver Leaman, *İslâm Estetiğine Giriş*, trc. Nuh Yılmaz, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 24. Bk. Demet Taşdelen – Aslı Yazıcı, *Estetik ve Sanat Felsefesi*, 88, 89.

³² Fârâbî, *Kitâbu's-Siyâseti'l-medeniyye el-mulakkab bi mebdâii'l-mevcûdat*, nşr. Fevzi Mitri Neccâr, (Beirut: El-Matbaatu'l-Katulukiyye, 1998), 42, bk. Fârâbî, *Kitabu Ârâ-i ehli'l-medîneti'l-fâzıla*, Thk. Albert Nasrî Nadir, (Beirut: Daru'l-Meşrik, 1986), 52.

³³ Fârâbî, *Fusûlu'l-medenî*, Nşr. D. M. Dunlop, trc. Hanefi Özcan, (İzmir: DEÜY, 1987), 49.

³⁴ Fârâbî, *Telhîsu Nevâmisi Eflâtûn*, Eflâtûn fi'l-İslâm içinde, nşr. Abdurrahman Bedevi, (Beirut: Dârü'l- Endelîs, 1980), 42-49.

³⁵ Fârâbî, *Telhîsu nevâmisi Eflâtûn*, 42.

Fârâbî'ye göre, varlıklardaki güzellik, iki kısımdır. Varlığı bizatihi olan ve varlığı bizatihi olmayanın güzelliği. Varlığı bizatihi olanın güzelliği, kainattaki her türlü güzelden üstündür. Varlığı bizatihi olmayanın güzelliği, o varlığın kendi özünden kaynaklanmaz. Bilakis o varlığın sahip olduğu renk, uyum gibi arazlarının mükemmelliğinin ölçüsü nispetindedir.³⁶ Fârâbî, varlığı bizatihi olmayanın güzelliğini kendisinden daha üstün olan varlığa ve kendisindeki mükemmelliğe ulaşmasında görür. Varlığın güzelliği kendisinin üstündeki varlığa olan yakınlık ve uzaklık oranına göre değişir. Allah'ın güzelliği bizatihi olduğundan dolayı varlıkların en güzeldir. Çünkü bütün güzellik zatındandır. Diğer varlıkların güzelliği ve süsü ise dışarıdan kendi arazlarından gelmektedir.³⁷ Bu bakımdan varlığı kendinden olanın güzelliği varlığı başkasından olanın güzelliğinden daha üstün olmaktadır. Fârâbî'nin estetik anlayışının kaynağında Platon, Aristo ve Plotinus'un sudur ve İlk sebep gibi düşüncelerin izlerini bulmak çok da zor değildir. Aynı izleri sonraki filozoflarda da görmek mümkündür. Bu filozoflardan biri de İbn Sînâ'dır.

İbn Sînâ da Tanrı'nın varlığını, mutlak iyi, kemâl sahibi, yüce, cemâl, behâ gibi sıfatlarla nitelenmektedir. Plotinus'la benzer argümanları kullanan İbn Sînâ, Tanrı'nın güzelliğinin bizatihi olduğunu, hiçbir şeye benzemediğini belirtmektedir.³⁸ Ona göre Tanrı, Zorunlu, İlk ve Hakiki Varlık'tır. İnsan bu hakiki varlığın farkına ancak nefis bedenden ayrılıp, nefis alemine ittisal edince varmaktadır. Tanrı'nın güzelliğine bakmak insan için doyumsuz bir şeydir. Tanrı, bütün güzellikleri kendinde toplamıştır.³⁹ İbn Sînâ, ilk sebep olan Tanrı'nın güzelliği ile sebepli olan diğer varlıkların güzelliğini birbirinden farklı görmektedir.⁴⁰ Çünkü Zorunlu Varlığın güzelliği bizatihidir. Mümkün varlık olan diğer varlıkların güzelliği ise yine kendi deyimiyle bigayrihi (başkasından dolayı)'dir.

İbn Sînâ'ya göre, bir şeyin iç (bâtînî) güzelliği, dış (hâricî) güzelliğinden daha kıymetlidir. Bu anlamda insanı güzelleştiren şey nefisteki surettir. Nefisteki güzellik beraberinde etik güzelliği getirir. Ancak insanların çoğu iç güzellikten çok dış güzelliğe daha çok önem verirler ki bu hatadır.⁴¹ İçteki güzelliklerin farkına varmak zordur. Ancak zâhirdeki güzellik de insan için cezbedicidir. Nefsin güzelliği Tanrı'nın nurundandır. O'ndan feyezana etmiştir. Ona göre maddenin güzelliği heyulâdan değil belki suretten dolayıdır.⁴² Çünkü bizatihi suretin gerçek fâili Tanrı'dır.⁴³

İbn Sînâ aşktan bahsederken de güzel kavramından söz eder. Ona göre aşk, güzel ve iyi varlığı bulup, onu istemektir. Güzel olan aslında bir bakıma kişiye uygun gelen demektir.⁴⁴ Bu anlamda ona göre insan uygun ve iyi olanı güzel bulup ona yönelmektedir. İbn Sînâ'ya göre hakiki güzellik, Tanrı'ya ait olan güzelliştir. Tanrı'nın gerçek güzelliği, yaratmış olduğu varlıklarda açık olarak görülmektedir. Bu anlamda yaratılmış varlıkların güzelliğinin Tanrı'nın güzelliğinin önüne geçmesi düşünülemez. Çünkü Tanrı her türlü eksiklikten münezzehtir. Bütün varlıklar, güzelliklerini Tanrı'dan alırlar.

Estetik konusunda Gazâlî'nin düşünceleri de önem arz etmektedir. Gazâlî'ye göre duyuma dayalı estetik objelerin insan ruhu üzerinde etkisi vardır. Çünkü güzel sesler, vezinli sesler ruh üzerinde büyük bir etki bırakır. Bazı sesler, kalbi neşelendirir; bazıları hüznendirir; bazıları uykuya daldırır; bazıları güldürür; bazıları da oynatır. Ona göre bahardaki yeşilliğin ud ve kemanın

³⁶ Mutluel, *Kur'an ve Estetik*, 15.

³⁷ Fârâbî, *el-Medinetü'l-fazıla*, trc. Nafiz Danışman, (Ankara: MEB Yayınları, 2001), 28, 29.

³⁸ İbn Sînâ, *Şerhu Kitâbi Esûlücyâ el-mensûb ilâ Aristû*, Aristo indel'i Arab içinde, nşr. Abdurrahman Bedevî, (Kahire: Vekâletü'l-Matbûât, 1978), 46. Bkz. Taşkent, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, 40-42.

³⁹ İbn Sînâ, *Şerhu Kitâbi Esûlücyâ el-mensûb ilâ Aristû*, 22-56.

⁴⁰ İbn Sînâ, *en-Necât fi'l-hikmeti'l-mantikiyye ve't-tabiiyye ve'l-ilâhiyye*, thk. Macid Fahri, (Beyrut: Darü'l-Afaki'l-Cedide:, 1982), 265.

⁴¹ İbn Sînâ, *Şerhu Kitâbi Esûlücyâ el-mensûb ilâ Aristû*, 61.

⁴² İbn Sînâ, *Şerhu Kitâbi Esûlücyâ el-mensûb ilâ Aristû*, 58-60.

⁴³ İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ I*. trc. Ekrem Demirli - Ömer Türker, İstanbul, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 65.

⁴⁴ İbn Sînâ, *Risâle fi'l-Işk*, nşr. Hüseyin Sıddık - Râviye Câmûs, (Suriye: Dâru'l fikr, 2005), 57, bkz. Taşkent, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, 83.

kendisini harekete geçirmedığı insanın ruhu bozuk ve tedavisi imkânsız bir ruh hastasıdır. Beşikteki çocukta bile güzel sesin etkisi görülen bir gerçektir. Ağlayan bir çocuğun kulağına hoş gelen ninni gibi güzel bir ses, çocuğun susmasına hatta o güzel sese doğru doğru meyletmesine sebep olur.⁴⁵ Gazalî'ye göre estetik, yüce ve büyüklük tecrübesi insanda güzellik ve zevk duygusunu uyandıran bir şeydir. Elbette gerçek kuvvet, kudret, izzet ve azamet Allah'a aittir ve her türlü kudret ve ululuk tecrübesi O'nun cemal, celal, azamet, ululuk ve yüceliğini hatırlatır. Ululuk tecrübesi nihai anlamda Allah'ın cemal sıfatının celal sıfatıyla olan ilişkisinin estetik düzeyde bir yansımasıdır.⁴⁶

Gazalî'ye göre güzel olan şeylere karşı insan sevgi besler. Güzelliğin idrâk etmek insana bizatihi zevk verir. Güzellik kendi başına bir değer olarak iyi ile ilişkilidir. İyi üç kısımdır: Yararlı, leziz ve cemil (güzel). Gazalî de 'ahsene', 'zeyyene' gibi güzellik anlamı taşıyan kavramlara sık başvurur. Gazalî'nin nizâm ve gaye delili ile ilgili düşünceleri aslında estetik delilin ifade edilmiş biçimidir. Ona göre insanı hayvandan ayıran en önemli özellik, evrendeki varlığın sırrını temaşa ederek oradan Allah'ın varlığına doğru gitmektir. Evrendeki cezbedici ihtişamı görmezden gelip de kendi kendine var olduğunu söyleyenlerin câhil ve aptal olduklarından şüphe yoktur. Duvarda asılı güzel bir hat tablosu veya nakışlı bir örgüyü görüp onun sanatçısını takdir eden insanın, kainattaki hayret verici eserleri görüp de onların Yaratıcısı ve Musavvir'i hakkında düşünmemesi akla ziyandır.. Allah'ın "Biz en yakın göğü yıldızlarla süsledik" farklı derecelerde de olsa herkes için idrakinin mümkün olduğunu ifade eden Gazalî'nin amacı, sevilmeye lâyık güzel (Cemil) bir yaratıcı fikrine ulaştırmaktır.⁴⁷

Gazali, Fârâbî ve İbn Sînâ'da gördüğümüz gibi güzelliği bizatihi olan (kendinden güzel) ile güzelliği bigayrihi (başkasıyla güzel) olan olarak ayırmaktadır. Güzelliği bizatihi olan Allah'tır. Allah'ın güzelliği mutlak güzelliştir. Allah dışında diğer varlıklardaki güzellik, bigayrihi (başkasıyla güzel) olan güzelliştir. Gazalî'ye göre gerçek güzellik, varlığı bizatihi olan Allah'ın mutlak güzelliğidir. Diğerleri ise geçici güzelliştir. Güzellik sadece göze hitap etmez. Zâhirî güzelliğin yanında bir de bâtinî güzellik vardır. Hakiki olan bu bâtinî (iç) güzelliştir. Çünkü bâtinî güzellik kaybolmaz. Zâhirî güzellik ise zamanla bozulur ve kaybolur.⁴⁸

Son olarak da İbn Rüşd'ün estetik anlayışına bakmak istiyoruz. İbn Rüşd, Platon ve Aristo'da bulunan mimesis (taklit) kavramını gerçeğe yakınlık - uzaklık doğruluk – yanlışlık, edebiyat formu, şiir ve eğitim bakımından tartışmaktadır. O da Platon'a paralel olarak mimesis kavramını hakikatın benzerini yapmak olarak telakki etmektedir.⁴⁹

İbn Rüşd'e göre insanlar bi zatihi mevcut olan varlıkların suretlerine bakarak zevk almaz. Belki onların renk ve boylarla süslü tasvir taklitlerini severler. Bu nedenle insanlar resim ve süsleme sanatıyla ilgilenmektedirler.⁵⁰

İbn Rüşd'e göre musiki, insanların eğitiminde önemli olup onların duyguları üzerinde faydalı faydalı etkisi vardır. Şiir de aynı şekilde, toplumun eğitiminde faydalıdır. Çünkü müzik olsun, şiir olsun insanın halet-i ruhiyesi üzerinde etkili olup onu heyecandırır.⁵¹ Fârâbî bahsinde geçtiği gibi aynı düşünceleri daha önce Fârâbî de paylaşmıştır.

İbn Rüşd, estetik konusunu Fârâbî ve İbn Sînâ'dan biraz farklı olarak daha çok alemin kozmolojik yapısını da dikkate alarak, gaye ve ve nizâm delili bağlamında tartışmaktadır. Ona göre güzel, objektif bir değer, uygunluk ve fiziksel harmonidir. Bu bakımdan onun estetik anlayışı,

⁴⁵ Gazalî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, c. II, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 688. Bkz. Aydın Işık, *Din ve Sanat İlişkisi*, Din Felsefesi, Haz. Recep Kılıç – Mehmet Sait Reçber, (Ankara: Grafiker yayınevi, 2014), 411.

⁴⁶ Gazalî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 557-563.

⁴⁷ Aydın, *Din Felsefesi*, 291.

⁴⁸ Gazalî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, c. IV, 551, 552, bkz. Osman Mutluel, Kur'an ve Estetik, 16-18.

⁴⁹ İbn Rüşd, *Telhîsü's-siyâse li Eflâtûn (Muhâveretü'l-Cumhuriyye)*, 83.

⁵⁰ İbn Rüşd, *Telhîsü Kitâbi Aristûtâlis fi 'ş-şî'r*, Aristûtâlis Fennü's Şî'r, mea tercemeti'l-Arabiyyeti'l-kadîme ve şurûhi'l-Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd, içinde, nşr. Abdurrahman Bedevî, (Beyrut: Daru's-sakâfe, 1953), 210, 211.

⁵¹ İbn Rüşd, *Telhîsü's-siyâse li Eflâtûn*, 82.

sebeplilik, gaye, nizam gibi kavramlar düzleminde şekillenmiştir denebilir.⁵² İbn Rüşd'e göre alemdeki tek tek parçalar bir bütünün tamamlayıcı unsurları gibidir. Âlem bir eser olduğuna göre onu oluşturan parçaların güzel ve düzenli bir şekilde bir araya gelmesi kaçınılmazdır. Şu var ki bu parçalar bizatihi bir bütünlük oluşturmaz. Bu nedenle ihtiyaç duydukları şey alemin Yaraticısı ve Sâni'i olan Allâh'tır.⁵³ Görüldüğü üzere İbn Rüşd'ün estetik konusundaki düşünceleri Fârâbî, İbn Sînâ'nın düşüncelerine paralel olduğu gibi gaye ve nizam deliline atıfta bulunmasıyla Gazâlî'nin düşüncelerine de benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Estetik problemi Antik Çağdan itibaren günümüze kadar tartışılan bir mesele olmuştur. Antik Çağ filozofları ile Yeni- Platoncu filozoflar meseleyi metafizik, etik ve ontolojik zeminde ele almışlardır. Şiir, resim, müzik, edebiyat, heykel gibi sanatsal faaliyetlerin insan zihni üzerindeki etkisinden bahseden filozoflar, beden – ruh sağlığının insana güzel gelen sanatsal faaliyetlerin yapılmasına bağlı olduğunu ifade etmektedirler. İnsanları doğru bir inanca götürecek ve onların ruh sağlığını sağlayacak şeyin estetik varlığın bilincine varmaları gerektiği üzerinde duran filozoflar, maddi ve ruhi estetik türlerinden de söz etmektedirler.

Kur'an'da 'cemâl,' 'zînet,' 'husn,' 'tayyib,' gibi estetik düşünceyi dile getiren birçok kavram zikredilmektedir. Gökyüzündeki yıldızların süslenmesi, insanın en güzel surette yaratılması, kadın güzelliği, yeryüzündeki bitki örtüsünün güzelliği, ayın, güneşin güzelliği ve cennet güzellikleri ile ilgili ifâdeler, duyuşal güzelliklerden hareketle manevi akli güzelliklere ve Tanrı'nın güzelliğine gidilmesi yönünde insanı ikna etme çabası olarak görülmektedir.

İslâm filozoflarına ait estetik ile ilgili müstakil bir eser olmazsa da, estetik ile ilgili düşüncelerine metafizik konuları anlattıkları eserlerinde rastlamak mümkündür. İslâm filozofları, güzellik anlayışlarında Antik Çağ ve Yeni – Platoncu filozoflar ile temel kaynak Kur'an'ın estetik anlayışını bir bakıma mezcetmeye çalışmışlardır. Onlar estetiği, metafizik, fizik, etik ve ontolojik bağlamda ele almışlar. Fârâbî'nin anlayışında estetik varlık, insan zihninde zevk uyandıran bir obje olsa da onu güzel yapan şey, onun ilkesidir aslında. İki çeşit güzel vardır. Kendinden güzel olan Tanrı'dır. O'nun güzelliği en mükemmel güzelliştir. Diğeri de güzelliği başkasına bağlı olandır ki Tanrı'ya yaklaştıkça güzelliğinin derecesi yükselir. Fârâbî, estetik anlayışını metafiziği üzerine kurgulamaktadır ki bu temellendirmede estetik, yukarıdaki güzelin ve düzenin aşağıdakiler üzerindeki bir yansıması, diğeri bir deyişle, akli olanın duyulur olan üzerindeki izdüşümü olarak görülmektedir.

İbn Sînâ'nın da düşüncesi Fârâbî'nin çizgisinden çok farklı değildir. O da estetiği metafizik bağlamda ele alır. Ona göre de zahiren güzel olanın güzelliği kendisinden değil, o güzelliği verenden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan aslolan zâhirî güzellik değil, bâtinî güzelliştir. Ona göre de El-Evvel olarak Tanrı'nın güzelliği bütün güzelliklerden daha üstündür. Çünkü güzelliği veren bizzat kendisidir. Bu bakımdan estetik her ne kadar duyulur âlemlerle ilgili bir şey olarak görülse de aslında mutlak güzelliği, o objeye güzelliği verip de onu estetik yapan varlıkta aramak gerekmektedir.

Gazâlî ve İbn Rüşd'ün estetik anlayışları benzerlik göstermektedir. Onların estetik anlayışlarında tümevarımsal bir yol izlendiği görülmektedir. Ancak İbn Rüşd biraz farklı olarak sanatsal estetiklikten de bahseder. Mimesis kavramını tekrar değerlendirir ve onun taklit yönüne vurgu yaparak insanların bir şeyin gerçeği yerine taklidine ilgi duyduğunu belirtir. Gazâlî ve İbn Rüşd nazarında Tanrı'nın âlem için koymuş olduğu düzen, nizam, güzellik, O'nun yüceliğine ve en

⁵² Valerie Gonzalez, *Beauty and Islam: Aesthetics in Islamic Art and Architecture*, IB. (London: Tauris, 2001), 17, 18, bkz. Taşkent, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, 97.

⁵³ İbn Rüşd, *el-Keşfan menâhici'l-edille fi akâidi'l-mille*, thk. Muhammed Abid el-Cabiri, (Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahde el-Meriyeye, 1998), 161-166.

mükemmel güzelliğine delâlet etmektedir. Âlemdeki güzelliği görüp ondan etkilenmeyen insan yoktur. Ancak etkilenmek yetmez. Bu güzelliği ve ihtişamı bu âlemdeki varlıklara bahşeden yüce Sâni' Taala'yı da düşünmek gerekmektedir.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyılda Batılı düşünürler, estetiğe daha çok bir sanat dalı olarak bakmaktadırlar. Bu bağlamda Kant, 'güzel' kavramını 'iyi' ve 'doğru' kavramlarından ayırarak kendi başına özerk bir estetik değer olarak görmektedir. Postmodern dönemde ise sanatta teleolojik bir sondan, kozmos ile kaosun ölçüsünü verecek bir sınırın kalmadığından hareketle güzel ile çirkinin belirleyecek bir ideadan söz edilemeyeceği iddia edilmekte, bu da estetik anlayışına farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynakça

- Akdeniz, Fikri. *Doğada, Sanatta, Mimaride Altın Oran*, Adana: Nobel Kitabevi, 2007
- Altıntaş, Hayrani. "Kur'an ve Estetik," AÜİFD, 38, sy. 1, (1998).
- Arat, Necla. *Etik ve Estetik Değerler*, İstanbul: Telos Yayınları, 1996.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*, İstanbul: Kent Basımevi, 1992.
- Bedevî, Abdurrahman. *Eflâtûn, Esûlûcyâ Aristûtâlîs, Eflâtûn inde'l-Arab* içinde thk. Kuveyt: Mektebetu'n-Nahde el-Misriyye, 1955.
- Demir, Ata. "Jean-Luc Nancy'nin sanat Anlayışının Çoğulcu Yansımaları", Van Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Van, 45, (Eylül 2019): 133-149.
- Fârâbî. *Kitâbü's-siyâseti'l-medeniyye (el-mulakkab bi mebdii'l-mevcûdât)*, nşr. Fevzî Mitri Neccâr, Beyrut: el-Matbaatu'l-Katulukiyye, 1998.
- Fârâbî. *Kitabu Ârâ-i ehli'l-medîneti'l-fâzıla*, Thk. Albert Nasrî Nadir, Beyrut: Daru'l-Meşrik, 1986
- Fârâbî. *Fusûlu'l-medenî*, Nşr. D. M. Dunlop, çev. Hanefi Özcan, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987
- Fârâbî. *Telhîsu Nevâmîsi Eflâtûn*, Eflâtûn fi'l-İslâm içinde, nşr. Abdurrahman Bedevi, Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1980.
- Fârâbî. *el-Medinetü'l-fazıla*, çev. Nafiz Danışman, Ankara: MEB Yayınları, 2001.
- Gazâlî. İhyâu Ulûmi'd-dîn, ter. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Gonzalez, Valerie. *Beauty and Islam: Aesthetics in Islamic Art and Architecture*, IB., London: Tauris, 2001.
- Hafız, Muharrem. "Platon, Aristoteles ve Plotinus'ta Mimesis Teorisi," İslâmî Araştırmalar Dergisi, 26, sy. 1, (Ocak 2015), 45-52.
- Işık, Aydın, "Din ve Sanat İlişkisi", Din Felsefesi, Haz. Recep Kılıç – Mehmet Sait Reçber, Ankara: Grafiker yayınevi, 2014.
- İbn Rüşd. *Telhîsü's-siyâse li Eflâtûn*, trc. Hasan Mecîd el-Âbidî - Fâtîma Kâzım ez- Zehebî, Beyrût: Dâru't-Talîa, 1998.
- İbn Rüşd. *Telhîsu Kitâbi Aristûtâlîs fi's-şî'r*, Aristûtâlîs Fennu's-şî'r mea tercemeti'l-Arabiyyeti'l-kadîme ve şurûhi'l-Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd, içinde, s. 201-251, nşr. Abdurrahman Bedevî. Beyrût: Dâru's-Sakâfe, 1953.
- İbn Sînâ. *Şerhu itâbi Esûlûcyâ el-mensûb ilâ Aristu*, Aristu 'indel'l Arab içinde, nşr. Abdurrahman Bedevî, Kâhîre: Vekâletu'l-Matbûât, 1978.
- İbn Sînâ. *en-Necât en-Necât fi'l-hikmeti'l-mantikiyye ve't-tabî'iyye ve'l-îlâhiyye*, thk. Mâcid Fahrî, Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1982.
- İbn Sînâ. *Kitâbü's-Şifâ, Metafizik I*. çev. Ekrem Demirli - Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- İbn Sînâ. *Risâle fi'l-aşk*, nşr. Hüseyin Siddîk - Râviye Câmûs, Suriye: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Kant, Immanuel. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea yayınları, 2011.
- Koç, Turan. "Medeniyetin Estetik Tezahürleri," İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 32: 2013.
- Leaman, Oliver. *İslâm Estetiğine Giriş*, Çev. Nuh Yılmaz, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.

-
- Mutluel, Osman. *Kur'an ve Estetik*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- Plotinus. *Enneadlar (Dokuzluklar) V*, çev. Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.
- Sözen, M. – Tanyeli, U. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Taşdelen, Demet– Yazıcı, Aslı. *Estetik ve Sanat Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Taşkent, Ayşe, *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik*, Basılmış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.
- Tunalı, İsmail. *Estetik*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Felsefeye Giriş*, Ankara: AÜİFY, 1958.
- Yetkin, Suut Kemal. *Estetik*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.